

Johannisberg

Foto 1980

Foto 2020

Johannisberg är den största gården i Lundby och den enda som ligger vid vatten. Gården eller godset har tillkommit genom sammanslagning av äldre gårdar. Ett verk av Gustaf I som bildade en kungsladugård, senare även kallad Ladugården.

1500-talet

Mycket oklara ägarförhållanden under 1500-talet. Saknade och diffusa källor om gårdarna och ägorna och ägarna gör historien oklar. Likaså oklara ägarförhållande som växlar mellan arvgårdar, egna gårdar och kronogårdar. Köp förekommer sällan (aldrig?), däremot byten (ofta påtvingade) i flera led, indrag till kronan, ökning ibland genom tillägningar.

De tre gårdar, som kommit att bilda Johannisberg är Suggotorp (1 gård), Önsten (En by om minst 3 gårdar) och Gränsta (2 gårdar).

Suggotorp

Namnet för tanken till något i ladugårdsväg men kan också betyda något som är sankt beläget.

Önsten

Vid 1000-talet byggdes bron vid Saltängen. Gisle reste runstenen vid bron. Tänk om han hörde hemma på Önsten (Lundbys då största gård) med fornborgen intill. Byn har legat vid Önstensborgen, vars rester återfinns ca 1000 m söder om nuvarande mangårdsbyggnad.

En del av byn skänktes år 1277 till Sankta Maria kyrka i Aros. Biskop Karl instiftar 1283 ett prebende vid domkyrkan (av inkomsten skall löner utbetalas). Huruvida biskopar bott på Önsten är ovisst, men de har uppenbarligen ägt gården (1400-talet). Kyrkan är alltid med i ägarbild.

På 1540-talet består byn av minst tre gårdar som brukas av sex namngivna bönder. Dessa skall ge foder åt två konungahästar och därtill biskopshästar. År 1545 dras Önsten in till kronan, men dåvarande biskopen Henrik får tillbaka det

som förläning. Efter 1554 finner man bara tre gårdar och de har bytts från kronogårdar till arv- och eget. Kungens fogdar körde bort tre av hushållen. De övriga fick stanna kvar och bland annat göra dagsverken.

De sista åren på 1500-talet var särskilt svåra med missväxt och hungersnöd. Gårdarna kom att ligga öde, De sista resterna av byn Önsten har försvunnit (1609), en gång troligen den största gården i bygden. Här bodde kanske som mest upp till 100 personer med barn och gamla, pigor och drängar.

Ursprungligen var de egen gård och sedan i biskopars och riddares händer. Önsten är sedan lagd till Ladugården.

Önstensborgen

Vägen uppför är en av de förfärligaste man kan skåda, såsom löpande upp över en slät djärvt stigande bergvägg. Till och med en jättes häst endast med större ansträngning förmått uppgå. En annan uppgång kallas jättetrappan. Man har sedan urminnes tider inom ringmuren tänt valborgsmässaeldar. Märkliga sägner har skrämt bort många. Fantasi och vidskepelse hade allmogem då.

I forna tider har den utan tvivel varit en skans eller fästning.

Omtalad är även den stora runda stenen, som numera förvaras uppe vid gården.

Gränsta

En Karl Larsson arrenderar Ladugården på 1620-talet och äger Gränsta på 1630-talet. Han har pga. oförmåga dragit på sig skulder och därmed tvingats avstå sitt skattehemman 1646. Gården hör samman med Johannisberg därefter.

1600-talet och stormaktstid

Ladugården kan förmodas vara den lilla "modergård", som andra gårdar sedan lagts till. Den benämns fr. om. mitten av 1600-talet JohansBerg – Johannisberg som sedan haft samma omfattning från 1640-talet fram till början av 1900-talet. Gården skall ha tillhört Johan III (därav namnet). Den var sen anslagen åt landshövdingarna. Drottning Kristina skänker den 1646 till Generalmajoren och Riksstallmästaren Hans Wachtmeister. Gården är alltså adlig / frälsegods och kallas säteri, men någon säteribyggnad uppfördes aldrig. Genom ett nytt donationsbrev får HW även Gränsta. Massor av gårdar tillföll HW. Han var då Sveriges största privata jordägare. En syn genomfördes 1681. Dess inventarium visar förhållandena: Boskapskreaturens antal och värde, byggnadernas besiktning och värdering. 1693 gjordes en tilläggssyn och skattdrägning. Släkten Wachtmeister synes ha betydande svårigheter och skulderna till långivare blev till sist katastrofalt stora. Grevinnan de la Gardie innehar gården en tid. Vid reduktionen 1683 fråntas Wachtmeisterska släkten det mesta. Johannisbergs gård lämnas. En strimma av stormaktstidens glans hade glimmat i en liten fattig socken och slocknat. Föga om ens någon var väl gemenskapen med socknens folk. Några gåvor lämnades till Lundby kyrka, ex. en ny predikstol 1654, en ljusstake. Efter reduktionen 1683 har Johannisberg anslagits landshövdingarna i Västerås på lön.

Benämningen Ladugården hade inriktning på boskap. Senare benämning Kungsgården hade större inriktning på åkerbruket.

Åker och äng. Kunnat utså 70 till 80 ton (?)

Trädgården betecknas som oduglig och av ringa värde.

Anlagt en humlegård. Att odla humle är vid denna tid särdeles förtjänstfullt.

På 1680-talet arrenderas gården av landshövding Balzar Gyldenhof.

Tre ängar finns: Storängen, Sjöängen och Suggängen. Lillängen? Avkastning 370 sommarlass hårdvallshö plus Storängen 30-40 lass. Suggängen 25 lass.

Skog: Bara smått buskage i hagarna.

Mulbete i de tre beteshagarna: Oxhagen, Ekhagen och Lamnhagen. Ungboskapen är på Björnön. Kattskär kan föda några små kreatur.

Fiske finnes, men är ej särskilt idkat

Tre torp: Byggmästar-, Grind-, Kapelltorpen.

Humlegård nyanlagd av Gyldendorff af Suggengen. 335 kupor.

Uppgifter från Rudbecki tid: Fogen med hustru plus 31 över 10 år. Antal barn osäkert.

Husförhörslängd 1670 innehöll bl.a. Anders Fiskare, Pål Skeppare, mästare Israel

Trägård, fogdepigan Eva, lantpigan Brita, 3 namnlösa lagårdspigor,

gårdsdrängen Olle m.fl. Summa 21 personer över 10 års ålder, varav 6 kan läsa. I husförhørs-längden 1678 finns 38 personer.

Ny inventering 1699 av framlidne Baron Landshövdingen salige Polycarpus Cronhielms änkefru Hebbla till gagn för sonen Gustaf. Gården bibehållen. Men fåren har minskat från 180 st till 26 och oxarna har ökat till 18 st. I trädgården växer utom äpplen också päron, plommon och körsbär. Ridön i Barkarö hör under Johannisberg.

Denne Gustaf Cronhielm är Riksråd, President och Landshövding och från 1710 ordförande i Lagkommissionen. Något intresse fanns då knappast över för gården.

Det vimlar i Johannisbergs historia av höga titlar och rikets uppsatta män.

Däremot förefaller det inte att vimla av större insatser för gården.

Dagsverksbönderna

Det var under slutet av 1600-talet och hela 1700-talet besvärigheter med dagsverks-bönderna. De har plöjt, myllat åkern och sått. De har skurit säden, satt upp den och bärgat den. Tröskat. Uttömt gödseln. Slätter och inbärgning av höet. Byggt och underhållit gårdsgårdarna. Arbetat med träda. Dikningsarbete. Ibland även huggit skog på Ridön? Förmodligen även arbetat vid salpeter-sjuderikokningen.

Gårdshandlingarna rör innehavarnas byggnader, åker och äng från deras ägandes synpunkt, men sällan de människor som bär upp hela kungsgårdsidén i praktiken och vars arbete är oundgängligt för gårdens bestånd.

Dagsverkshemman låg inom två mils omkrets. Antalet hemman uppgives 1688 till 113 st och 1693 till 65. Dessa bönder (eller deras drängar och ök) är ålagda minst

50-60 dagsverken årligen. Synnerligen besvärligt då många hade eget hemman att sköta och långa transportvägar. Ibland lejdes dalkarlar.

Det är katastrofal brist på skog i hela socknen. Man har på påbjudit sten i stället för trä i gårdsgårdarna. Massor av stängsel åtgår. Detta tunga material medför ännu en tung börda och med uttröttade och utmagrade hästskulptur. Allmogen hade ju också sina egna arbeten att sköta, kanske miltals bort.

Cronstedtseran 1723-1783

Funck är landshövding 1720-1736. Han är innehavare av Johannisberg 1720-1723.

1723 transporteras Johannisberg till Baron Carl Cronstedt. Cronstedt var ännu en av kungamakten (Karl XII) gynnad man i hög ämbetsställning. Cronstedt var i krigstjänst och fältliv med Karl XII. Han var med vid belägringen av Fredrikstens fästning vid Fredrikshald 1718 när Karl XII stupade. Det har funnits gott om misstankar och anklagelser och även Cronstedt har misstänkts att ha haft med dödsfallet att göra. Cronstedt var gynnad även av följande kungar, Fredrik I och Adolf Fredrik.

Själv bor Cronstedt aldrig på Johannisberg. Han vistades däremot tidtals på Geddeholms gård mitt över Västeråsfjärden. Gården sköttes av fogdar eller inspektorer.

När Cronstedt dör 1750 ser Johannisberg ut så:

Sju hela mantal och två hela kronohemman Gränsta, med 8 torpare. Under kungsgården är 14 torpare och många hemman i flera härader som är ålagda att utföra dagsverken.

Gården förvaltas nu av svärsonen Carl Funck. Husesyner utdömer flera av byggnaderna och ställer krav på byggnationer. Funck är också baron med många fina titlar. Till skillnad från de andra högt uppsatta innehavarna som inte haft någon kontakt med socknen eller intresse för gården är det annat med Funck. Funck bor på gården och engagerar sig ganska mycket i socknens angelägenheter. Församlingen var ju inte bortskämd med intresse från Johannisbergs-herrarnas sida.

Han lyckades stadfästa en "Inrättning för fattige gossar och lytta drängar" och utlovar 72 riksdaler årligen till FattigKassan. Funck flyttar 1760 till Broo. Han blir överste i artilleriet och riksråd. Han har dock kvar gården till 1783.

Humlegård finns och en stor trädgård, med hundratals träd. Arbete krävs för dammar med rudor och reparation av kvarnen.

Johannisberg inlöstes sedan 1759 av kronan och innehades på arrende. Tack vare den dödes (Cronstedt) förtjänster beslutade ständerna att arrendet skulle gälla evärdeligen (dvs. för evigt). Men arrendet upphör 1783, genom avhysning.

Ett nytt tvåvånings stenhus med taktegel är färdigt 1773. Stenmurar framför och trappa utantill och källare av tegel. Huset byggdes ej på gamla platsen i söder

utan öster om gården. Det är samma byggnad som står där ännu idag, 250 år gammal.

Trädgården är på tillbakagång. Två kalla vintrar har fördärvat många träd. Däremot har massor av "telningar" (som stått i träskola) planterats vid gården och i backarna. Mest Ekar, som kanske står kvar ännu i dag.

Cederström och Kistner

Hovmarskalken Bror Cederström erhåller arrendet 1783. Oklara personuppgifter, landshövding? I Vasa? På sommaren 1785 reparerades källaren. Huset hade inte blivit så stabilt som väntat. Orsaken är att halva huset står på berg och halvan åt sjösidan står på kärraktig grund. Friherren, ståthållaren, hovmarskalken, riddaren och översten Cederström klagar, men får nekande svar.

Arrendet transporteras 1802 på löjtnant Dan Brandt. Han dör 1820.

Fråga uppstår om delning av gården i en nordlig del och en sydlig hälft med boställe i Byggmästartorp. Förslaget genomfördes ej.

Major Kistner övertar arrendet 1823. Han har stor familj och deltar flitigt i sockenstämmorna. Av Kistners tjugo år i Lundby hör hälften till "de stridiga stämmornas tid", med kamp mellan prästen och sockenmän. Kistner dör 1842.

Kronan, dvs. staten har ägt gården under långa tider.

Lista på arrendatorer: Brandt, kammarjunkare greve Bror Mörner, Stellan Mörner 1861-1866, von Post? 1866-1877, vice häradshövding och auditör (jurist) i Livrege-mentets Grenadjärkår Fabian von Post "hövdingen" 1885-1893, Berggren 1893-1896, patron Hjalmar Oldenburg 1897-1905, patron Thelin 1905-1918.

Lundby blir socken 1918 och inkorporerad med Västerås stad.

Staden har planer på att utvidga djuphamnen och förvärvar egendomen 1918 från staten.

Prop. 1919:238 angående försäljning till Västerås stad av visst område av kronoegendomen Johannisbergs kungsladugård nr 1—7 med Gränsta nr 1 och 2 i Västmanlands län
Köpeskilling 475.000 kr

Sammanfattning

Många innehavare av gården; Biskopar, högfrälse riddare, riksråd, riksmarskalkar, generallöjtnanter och presidenter (titel i statsförvaltningen, domstolarna). Kronan (ibland = konungen) ha tiderna igenom haft den helt i sin hand. Många landshövdingar har "disponerat" Johannisberg, men väl aldrig bott där. De som verkligen skött gården är "ladugårdsfolket" med fogdar, befallningsmän, inspektorer, arrendatorer och rättare. Benämningen skiftar genom tiderna. Ladugården, senare Kungsgården, förefaller som en liten värld för sig vid Mälarstranden. I viss mening en konstgjord gård med innehavare och fogdar med främmande klang i namn och språk. Folket, en samling människor från vitt skilda

håll, främlingar både sinsemellan och för sockenborna. En företeelse som knappast någonsin smälte in i gammal bondebygd.

Åren efter 1918

Önstensborgen är idag en stor stenhög med ett skyttevärn från andra världskriget, Man når dit via skyltad stig.

Norr om herrgården (Oxhagen), är marken nyttjad av Mälarenergi, med ett kommunalt kraftvärmeverk och efterhand nybyggda pannor. Stora lager av kol och annat bränsle finns.

Det forna "Södra gårdet" blev från 1939 flygplats för modellflygplan och sportflygplan. Segelflygning och fallskärms hoppning har bedrivits under många år. Jaktskyttebana och gokart är andra verksamheter, som tidigare bedrivits.

Flygförvaltningens verkstadsskola (FFV) var en truppslagsskola för markförbanden inom svenska flygvapnet som verkade åren 1941–1968. Från 1949 bedrevs utbildningen i två stora hangarer vid flygfältet. Man vände sig till unga män mellan 15-17 år. Dessa flygelever bodde i Johannisbergs herrgård och senare på ett nybyggt elevhem på Lövudden.

Varje år har Västerås Summer Meet haft stor bilträff ute på flygfältet. Gamla fina bilar (amerikanare) har visats upp och paraderat.

Nästan alla gamla byggnader är borta. Kvar står två gamla magasin. Men herrgården (1700-talsgården) står kvar. Lindallén och parken är nästan helt utplånad. Inte mycket minner nu om Johannisbergs storhetstid.

Herrgården stod tom ett antal år. Västerås kommun sålde fastigheten till Bertil Bertilsson som driver ett byggnadsvårdsföretag. Herrgården har renoverats och målet var att försöka återskapa inredningen så att den ska se ut som när den byggdes 1768. Konferensverksamhet har bedrivits i något som kallats "Dream Valley".

Ekhagen har blivit bad- och campingplats. Lövudden (KFUM Västerås) har varit kansli, vandrarhem, konferenscenter, badplats, café och restaurang samt under en tid flyktingmottagning. Numera är inte KFUM kvar. Fastigheten är köpt av privata intressenter som planerar bostadsbyggande.

Johannisbergs camping bedrivs fortfarande som badplats, camping med stugor och tältområde.

Finska föreningen har en stuga vid sjön.

Delar av området ner mot Mälaren är naturreservat. Runt hela området finns numera en vandringsled, som också går fram till Önstensborgen.

Inom ägor har gårdar tillkommit och ibland försvunnit (rivits) under årens lopp, ex. Trundhem, Ekeborg och Ekeberga.

Om Gränsta finns ej mycket nedtecknat. Av alla dessa torp återstår några få, i övrigt endast några stenrester. Koloniområdet Gränsta bildades 1952. Från början avsattes 174.000 kvm fördelat på 171 tomter. 1970 var området helt utbyggt och hade utökats till 203 stugor.

På 2010-talet har anlagts en ny stor båtuppläggningsplats för fritidsbåtar, med nybyggda båthus. Detta efter flyttning från Öster Mälarstrand där ny bebyggelse har trängt undan de gamla båtplatserna.

Mälarenergi har enorma upplagsytor för lagring av brännbart material till värme pannorna (flis, trä mm). Bolaget lagrar också stora mängder muddermassor (slam) från djuphamnen på en stor yta, som så småningom ska bebyggas.

Väster om stora vägen planerar Mälarenergi att på 2020-talet anlägga en stor våtmark, benämnes "vattenpark",

Herrgården är år 2020 ute för försäljning som konferensanläggning / kontor och ej för boende. Här kommer lite från mäklarens beskrivning:

Den är uppförd i tre plan med underbara 1700-talsvalv, totalt ca 800 kvm. En reno-vering gjord 1969. Större delen renoverad 2004 i tidstypisk design. Den 10.000 kvm stora, parkliknande trädgården ligger ett stenkast från Mälaren, underbar natur och bra kommunikationer. Det finns även en sidobyggnad om ca 260 kvm.

Johannisberg

Postadr.: Västerås. Tel. 204.

Areal: Total 337,45 har, därav 236,95 inägor, 97,35 skogsmark, 3,15 impediment. Tax.-v. 197.000.

Jordart: Svartmylla på lerbotten o. sandbl. lerjord på örbotten. Skogsbest.: Barr- o. lövskog. Manbyggn. uppf. för c:a 200 år sedan. Ladug. o. stall uppf. 1905, loge 1925. 12 hästar, 8 unghästar, 80 kor, 50 ungdjur. Traktordrift. Nuv. arr. tillträdde 1932. Denne har tidigare arrend. samma egend. 1909—19.

Äg.: Staten.

Arr.: Agronom Gunnar Lindqvist f. 1886. Son till Mauritz Lindqvist o. h. h. Ottilia f. Björkman. Gift 19 med Dagmar f. Lindhe. Barn: Kjell Gunnar.

*Svenska Gods och Gårdar
1940*

*Västerås
2019-05-14
Håkan Wilén*

*Källor: Astrid Söderholms Gårdarna i Lundby, Hacksta Gård
Lantmäteriet kartarkiv*

Johannesberg maj 1959

Johannesberg maj 1959

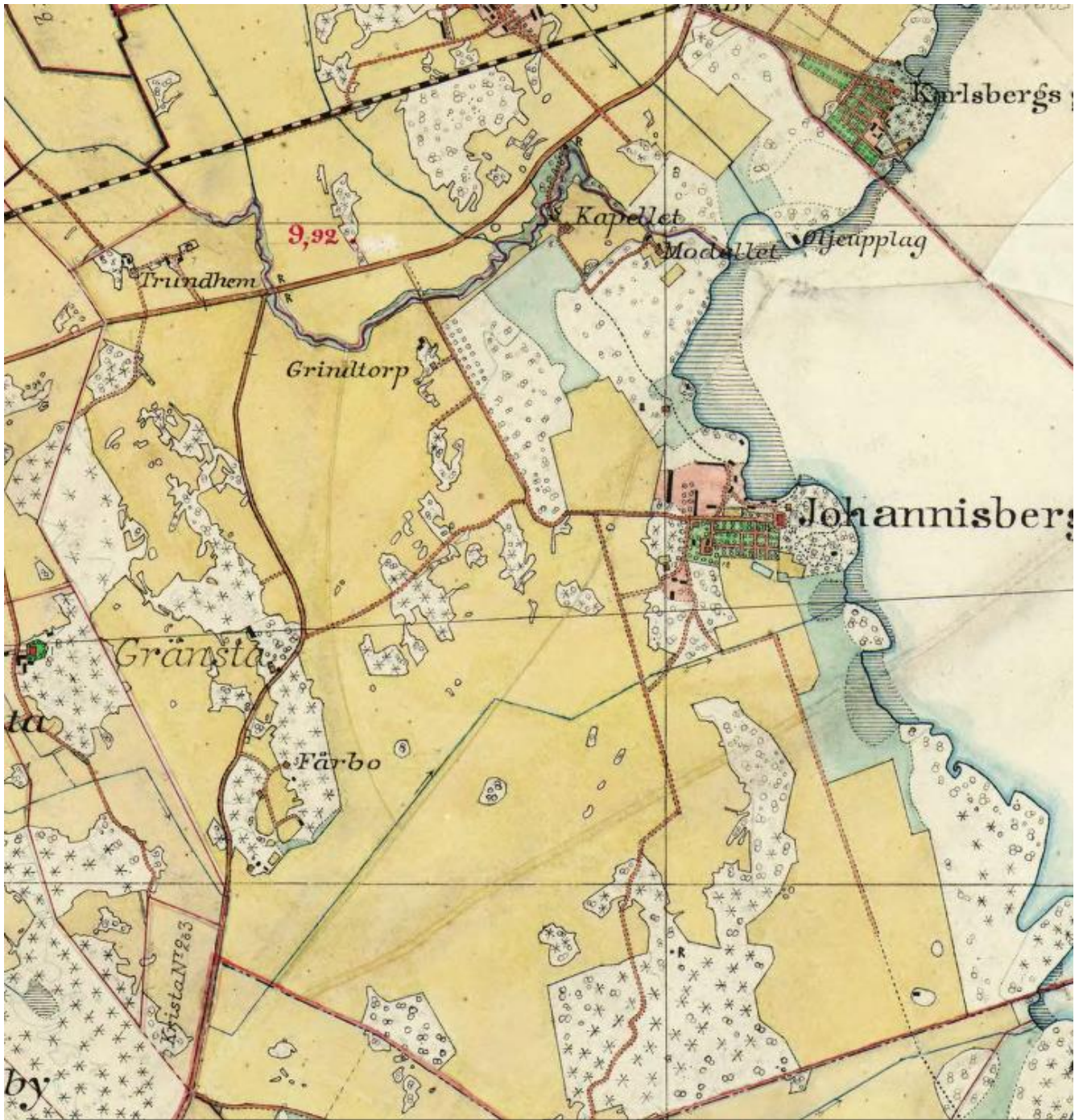
Gränsta nr1 och 2, 1652

Johannesberg och Gränsta 1693

Arealavmätning 1853 del av karta

Häradseconomiska kartan 1905-1911

Generalstabskarta 1903

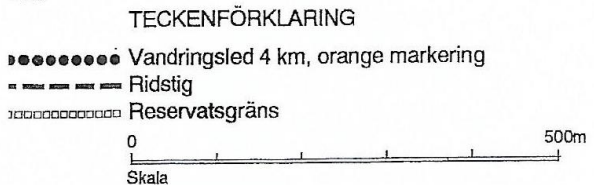
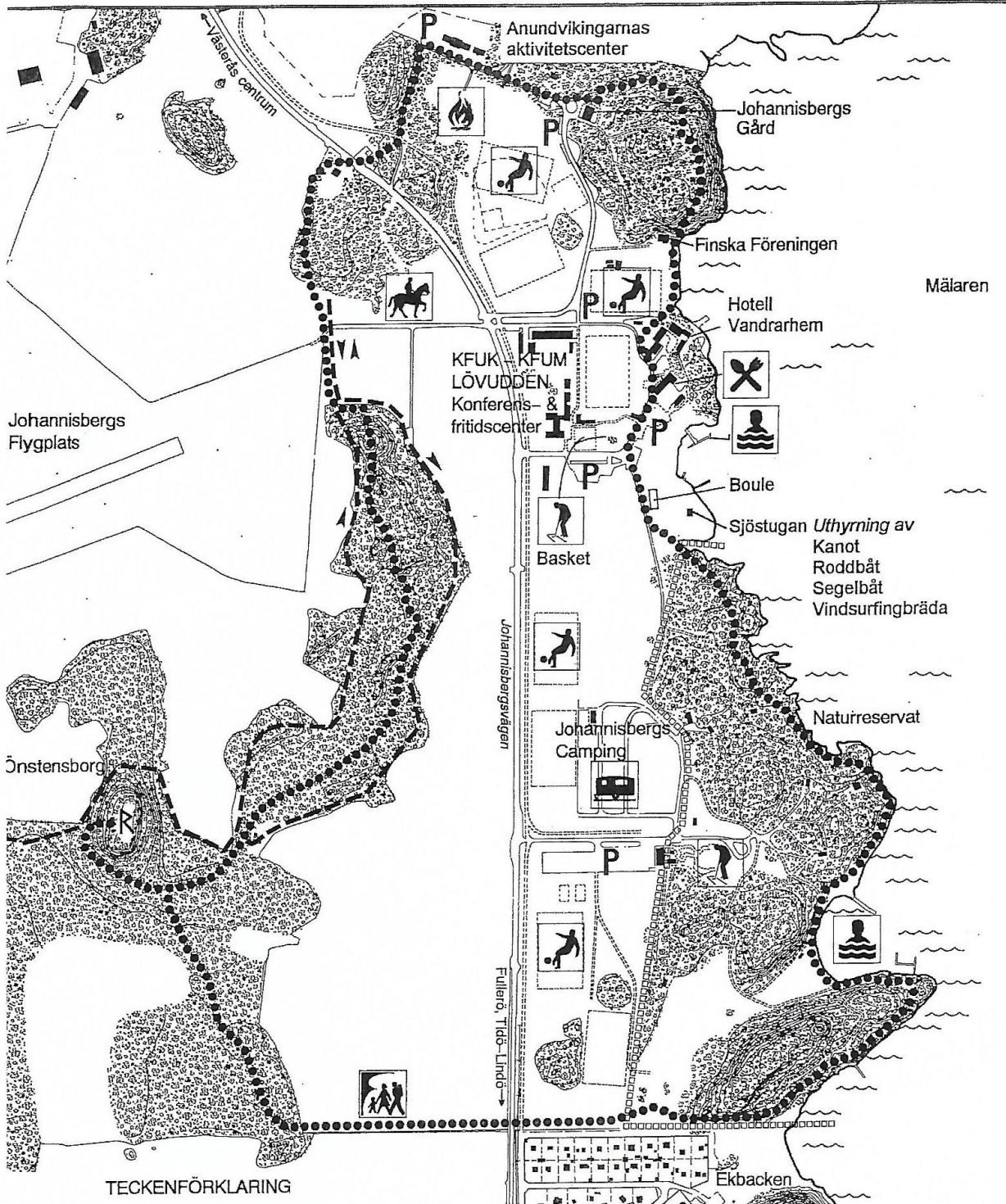

Generalstabskarta 1927

JOHANNISBERG

FRITIDSOMRÅDE – NATURRESERVAT

Godkänd ur sekretessynpunkt för språk
Lantmäterverket 1988-08-17
© Copyright Park- och idrottsförvaltning
Västerås Stad

Nyare sökkartor

Foton från Mäklare 2020

